

INTRODUCCIÓ AL CATÀLEG DELS MATERIALS CERÀMICS CONSERVATS AL MONESTIR DE SANT BARTOMEU

MIQUEL ÀNGEL CAPELLÀ GALMÉS
PILAR GARCIA MAS
FRANCESC MARTORELL SALVÀ
MARIA MAGDALENA RIERA FRAU
FRANCESCA TUGORES TRUYOL

1. Presentació

La present comunicació té per objecte donar a conèixer les tasques d'inventari i catalogació que estam realitzant en el convent de monges jerònimes de Sant Bartomeu (Inca).

Són catalogats tots aquells objectes elaborats a partir del fang cuit, és a dir, de ceràmica, sense que això descarti una posterior catalogació dels objectes d'altres matèries. Aquesta tasca s'ha duit a terme a partir de dos processos:

1. La identificació de cada objecte, que inclou numeració, elaboració d'una fitxa descriptiva i reproducció delineada i fotogràfica.
2. Anàlisi comparativa amb altres objectes similars procedents de col·leccions o excavacions arqueològiques, a fi d'establir la seva data de fabricació i els tallers dels quals procedeixen.

En qualsevol cas, en aquest moment pot donar-se per acabada aproximadament la meitat del primer procés, atès que està acabada la identificació de 300 objectes.

Cal dir que ens hauria estat impossible realitzar aquesta tasca sense la pacient i dedicada col·laboració de les monges del convent i sense el suport de mossèn Pere Llabrés i mossèn Santiago Cortès.

2. Introducció: l'estudi de la ceràmica d'Inca en els aixovars conventuals

El coneixement dels aixovars domèstics dels convents de Mallorca ha seguit una via tortuosa lligada a la del coneixement de les denominades arts industrials, decoratives i populars.

Com en tants altres casos, el punt de partida el trobam en l'obra *Die Balearen*¹ de l'Arxiduc Lluís Salvador. A banda de les minucioses descripcions de cada un dels convents, hi trobam una breu referència del rebost del convent de Santa Catalina de Sena de Palma.

Pocs podien imaginar-se en aquell moment la importància d'aquesta cita i com el seguiment d'aquesta vaixela, encara en el rebost, correria paral·lel a tota la investigació científica posterior.

Alguns d'aquells plats passaren a formar part de la col·lecció d'Antoni Mulet (Gènova, Mallorca) i foren objecte d'un detallat estudi per part del seu propietari. Els resultats es publicaren en el *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* amb el títol "Obra de barro mallorquina"². Fou aquest el primer cop que s'identificaven les ceràmiques conventuals de Santa Catalina de Sena com a producció d'Inca (Mallorca) dels segles XVII i XVIII.

La col·lecció Mulet passà posteriorment al Museu del Monestir de Lluc, on ha estat objecte d'una definitiva catalogació científica.

A final dels anys 60 del segle XX va desaparèixer definitivament el convent de Santa Catalina de Sena. L'excavació arqueològica del seu solar va permetre recuperar la resta de peces de la vaixela. Aquestes, havien estat dipositades en un pou negre-escombrera cegat per la construcció del convent i, per tant, deixaren d'usar-se en l'últim quart del segle XVII³.

Fig. 1. Detall d'una peça de «ceràmica de pinzell» conservada

1 ÀUSTRIA, Arxiduc Lluís Salvador de, *Las Baleares por la palabra y el grabado. Mallorca (Parte especial)*, 7. Palma, 1990, 225.

2 MULET, A., "Ceràmica mallorquina". A: *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 23. 1931, p. 290-292.

3 Diversos autors: *Santa Catalina de Sena. Memòria històrica d'un convent (1659-1966)*. Palma, 2001.

Uns anys més tard, paral·lelament al desenvolupament de l'arqueologia medieval i moderna, la vaixel·la "arqueològica" de Santa Catalina de Sena ha estat objecte de diversos estudis i anàlisis⁴. Tots ells tenen en comú la necessitat d'afirmar la procedència i la cronologia de la ceràmica de taula decorada en verd i manganès. També s'ha establert la tipologia formal i decorativa i s'ha arribat a un cert consens per denominar-la "obra de pinzell" o "obra d'Inca".

L'any 1971 es recuperà un important conjunt de ceràmiques procedents de les voltes de l'entrada del convent de Sant Francesc d'Inca: "Es tracta de poc més de quatre dotzenes de peces de formes molt variades, totes elles amb defectes de fabricació, les quals, segons les tècniques antigues, s'usaren per omplir les voltes de dit immoble. La datació d'aquests materials ens és ben coneguda, ja que en la clau de l'arc central es podia llegir 1731⁵.

Aquest conjunt fou publicat pocs anys després de la seva recuperació, però, malgrat això, precisa d'un estudi global adequat a la terminologia i a les classificacions vigents a l'actualitat.

3. Classificació preliminar de la col·lecció

Les monges jerònimes es van establir a l'església de Sant Bartomeu i edificis adjacents l'any 1638, i allà roman-gueren ininterrompudament fins a l'actualitat. Els objectes estudiats més antics es poden datar a partir de principi del segle XVII.

En l'estudi preliminar dels objectes ceràmics de Sant Bartomeu, i estant pendents de la realització d'un estudi en profunditat de cada un d'aquests, es poden distingir agrupacions segons funció i procedència de les peces:

1. Servei de taula

1.A. Inca

- Obra blanca

Al llarg dels segles XIX i XX es produeix a Inca ceràmica vidriada en blanc i decorada en distints colors. Barberí, ja en la seva *Vida de sor Clara Andreu*⁶ indicava la poca precisió del dibuix en aquestes peces (fig. 2).

Fig. 2. Exemple de gerra d'obra blanca vidriada i decorada en distints colors, producció d'Inca (inv. 109)

4 BERNAT ROCA, M.; ROSSELLÓ BORDOY, G.; SERRA BARCELÓ, J.: "La ceràmica a pinzell d'Inca. Els materials del convent de Santa Catalina de Sena (Ciutat de Mallorca, segle XVII)." A: *II Jornades d'Estudis Locals*. Inca, 1996. p. 181-196.

GONZÁLEZ, E.: "Elements per a l'estudi de l'obra d'Inca mallorquina. El material del pou de la plaça dels Reis de Mallorca núm. 6-7 de Sineu." A: *Butlletí Informatiu de Ceràmica* 61. Juny 1997. p. 31-37.

5 LLABRÉS RAMIS, J.: *La ceràmica popular en Mallorca*. Ciutat de Mallorca, 1977, p. 9.

6 BARBERÍ, J.: *Vida de la Venerable Sor Clara Andreu natural de Palma capital del Reyno de Mallorca, religiosa gerónima en el monasterio de San Bartolomé de la villa de Inca, con un Apéndice Histórico de dicha Villa*. Guasp, Mallorca, 1807.

- Plats morenos, propis dels segles XIX i XX. El seu estudi és en aquests moments en una fase inicial i té la finalitat de distingir les produccions catalanes i les pròpies d'Inca. En la fig. 3 es pot veure el revers d'un dels plats. Cal esmentar la marca postcuita realitzada en el fons exterior del plat. Segons informació de les mateixes monges jerònimes, era costum des de temps immemorials la identificació dels objectes que cadascuna utilitzava amb una marca que fos reproduïble sobre superfícies diverses (fig. 4). A la seva mort, la seva marca i objectes eren heretats

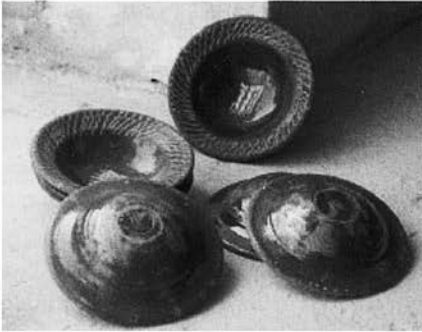

Fig. 3. Plats morenos amb marques que identifiquen la monja que els usava (inv. 36-40)

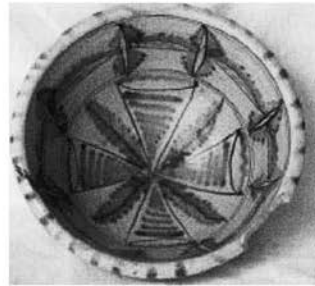

Fig. 6. Peça de ceràmica d'Inca en «verd i manganès»

Fig. 4. Aquestes marques eren reproduïdes en diverses superfícies i heretades entre elles

per una nova monja.

- Vidriada i decorada en verd i manganès, documentada en la introducció d'aquest article.

1.B. Itàlia

Sense poder establir les causes que provoquen la conservació de determinats objectes i la pèrdua d'altres, hem de destacar la utilització per al servei de

taula d'objectes sense cap dubte importats, encara que freqüents en la seva època en altres convents i habitatges amb un alt poder adquisitiu.

Les sèries procedents de la península italiana són les més antigues de les conservades. Es pot trobar:

- Ceràmica pisana esgrafiada, produïda entre 1590 i 1650 (fig. 7).
- Ceràmica de Savona amb decoració cal·ligràfica en blau datable entre 1628 i 1650.
- Ceràmica d'Albisola anomenada de taques negres o "de café" a Mallorca, fabricada entre 1790 i 1810.

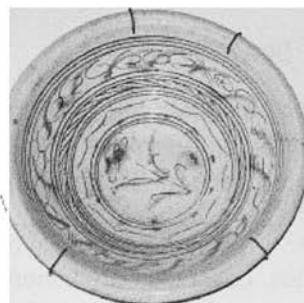

Fig. 7. Exemple de ceràmica pisana esgrafiada o d'*sgraffito*

1.D. València

Les produccions procedents de la península Ibèrica són majoritàriament valencianes. Les més antigues procedeixen de la Reial Fàbrica de l'Alcora i poden datar-se entre 1750 i 1810.

Es conserven objectes de diverses mides i funcions: plats de diverses mesures, gerres, palanganes i les anomenades *mancerines*, compostes per petits tasons amb suport propi per al consum de xocolata.

Els tallers de Manises es troben també en territori valencià. D'ells procedeixen multitud d'objectes datables al llarg del segle XIX. En alguns casos, tal i com és freqüent, es poden confondre les produccions de Manises amb les de Ribesalbes.

1. E. Andalusia: La Cartuja

Es troben en la col·lecció diverses peces amb la marca de fàbrica de la reial fàbrica sevillana de La Cartuja.

1.F. Altres orígens

A partir de la meitat de segle XIX es van fent de cada cop més comunes les vaixelles amb decoració estampada procedents de França, Anglaterra i Portugal. També es troba en el conjunt conservat en el convent de Sant Bartomeu algun exemplar de porcellana oriental, encara pendent de catalogar amb precisió.

2. Servei de cuina

Com hem assenyalat al principi, encara no s'ha iniciat la catalogació de gran part de la col·lecció dels objectes no dedicats al servei de taula. No obstant això, avançam aquí els tipus representats i les seves característiques generals.

La major part de la ceràmica de cuina d'aquesta col·lecció és conformada per olles, cassoles i greixoneres.

3. Emmagatzematge

Les ceràmiques dedicades a emmagatzemar presenten característiques molt distintes segons el contingut per al qual foren dissenyades. Defineixen la seva forma i acabat diversos factors: la facilitat en la seva manipulació, la seva capacitat per rebaixar la temperatura de l'aigua i la seva impermeabilitat.

Cap detall formal o d'acabat és gratuït, fet que no entra en contradicció amb una possible decoració ulterior. En són un clar exemple les "gerretes brodades", en aquest cas fabricades a Felanitx. Aquestes peces combinen la facilitat en la seva manipulació per la seva forma, un fang porós que facilita la seva refrigeració i un complex programa decoratiu aplicat.

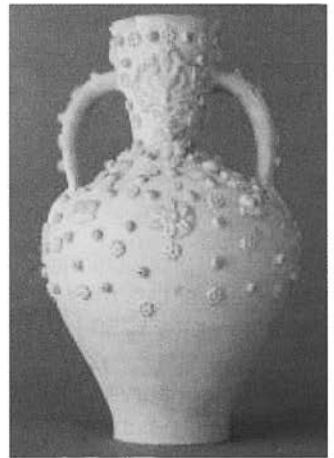

Fig. 8. Detall de gerreta brodada (inv. 127)

En aquest grup, s'inclouen també gerres, alfàbies i pots, entre altres.

4. Ceràmica emprada en arquitectura

En aquesta col·lecció es localitzen també diversos exemples de ceràmica destinada a usos arquitectònics, com teules, canals, baixants, rajoles i canons d'ex-cusat, tots ells de producció local.

5. Ceràmica sanitària

Denominam ceràmica sanitària aquella destinada a l'atenció dels malalts. Es tracta de peces petites, de fàcil neteja, segurament importades de València o Barcelona, com les canadelles i escopidores. Cal observar la presència d'anses i mànecs per ésser manipulats per segones persones.

6. Ceràmica de neteja

Multitud d'objectes es poden usar per a la neteja i, molt sovint, poden dedicar-se també a altres funcions. Aquest és el cas dels ribells i cossis, mentre les palanganes amb gerra a conjunt solen usar-se en la higiene personal.

7. Figures devocionals

En l'exposició *Els sants en l'art inquer*⁷, de la qual es va publicar el corresponent catàleg, sortí del convent un conjunt de figures devocionals de ceràmica, moltes d'elles fabricades a Manacor, en l'anomenat Taller de les Verges Rosses. Aquesta ceràmica figurativa té una producció dilatada en el temps i té pendent encara d'establir les seves característiques precises, i quin taller o tallers es dedicaren a la seva producció.

8. Motlles

Tampoc no han estat estudiats encara els motlles de ceràmica emprats per crear figures utilitzades com a exvots o plaques devocionals de guix, com el motlle de la figura de Sant Jeroni.

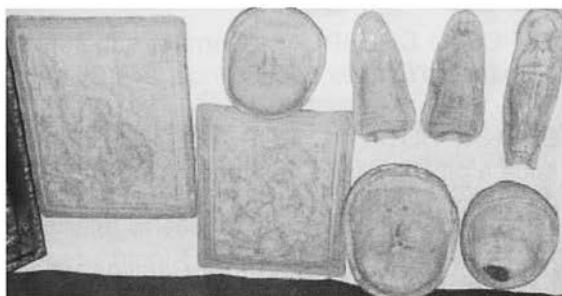

Fig. 9. Motlles per fer exvots i plaques devocionals

9. Objectes d'escriptura

Finalment, es troben alguns objectes únics en la col·lecció, tal com un tinter i un arener, segurament de producció valenciana, útils imprescindibles fins ben entrat el segle XX.

4. Conclusions

Els objectes aquí mostrats i mencionats són només una petita part del conjunt d'útils realitzats sobre distints suports que es conserven en el convent de Sant Bartomeu. Una col·lecció complexa i completa que, combinada amb la capacitat expositiva del convent, la converteix en un conjunt únic en tota l'illa de Mallorca.

⁷ LLABRÉS I MARTORELL, P.J. *Els sants a l'art d'Inca. Exposició del patrimoni artístic d'Inca sobre els sants, la seva iconografia i veneració*. Inca, 2001

2. Servei de cuina

Com hem assenyalat al principi, encara no s'ha iniciat la catalogació de gran part de la col·lecció dels objectes no dedicats al servei de taula. No obstant això, avançam aquí els tipus representats i les seves característiques generals.

La major part de la ceràmica de cuina d'aquesta col·lecció és conformada per olles, cassoles i greixoneres.

3. Emmagatzematge

Les ceràmiques dedicades a emmagatzemar presenten característiques molt distintes segons el contingut per al qual foren dissenyades. Defineixen la seva forma i acabat diversos factors: la facilitat en la seva manipulació, la seva capacitat per rebaixar la temperatura de l'aigua i la seva impermeabilitat.

Cap detall formal o d'acabat és gratuït, fet que no entra en contradicció amb una possible decoració ulterior. En són un clar exemple les "gerretes brodades", en aquest cas fabricades a Felanitx. Aquestes peces combinen la facilitat en la seva manipulació per la seva forma, un fang porós que facilita la seva refrigeració i un complex programa decoratiu aplicat.

Fig. 8. Detall de gerreta brodada (inv. 127)

En aquest grup, s'inclouen també gerres, alfàbies i pots, entre altres.

4. Ceràmica emprada en arquitectura

En aquesta col·lecció es localitzen també diversos exemples de ceràmica destinada a usos arquitectònics, com teules, canals, baixants, rajoles i canons d'excusat, tots ells de producció local.

5. Ceràmica sanitària

Denominam ceràmica sanitària aquella destinada a l'atenció dels malalts. Es tracta de peces petites, de fàcil neteja, segurament importades de València o Barcelona, com les canadelles i escopidores. Cal observar la presència d'anses i mànecs per ésser manipulats per segones persones.

6. Ceràmica de neteja

Multitud d'objectes es poden usar per a la neteja i, molt sovint, poden dedicar-se també a altres funcions. Aquest és el cas dels ribells i cossis, mentre les palanganes amb gerra a conjunt solen usar-se en la higiene personal.

7. Figures devocionals

En l'exposició *Els sants en l'art inquer*, de la qual es va publicar el corresponent catàleg, sortí del convent un conjunt de figures devocionals de ceràmica, moltes d'elles fabricades a Manacor, en l'anomenat Taller de les Verges Rosses. Aquesta ceràmica figurativa té una producció dilatada en el temps i té pendent encara d'establir les seves característiques precises, i quin taller o tallers es dedicaren a la seva producció.

8. Motlles

Tampoc no han estat estudiats encara els motlles de ceràmica emprats per crear figures utilitzades com a exvots o plaques devocionals de guix, com el motlle de la figura de Sant Jeroni.

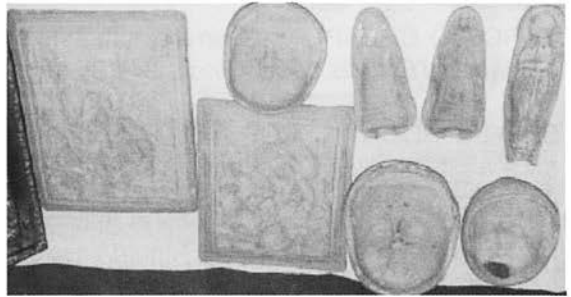

Fig. 9. Motlles per fer exvots i plaques devocionals

9. Objectes d'escriptura

Finalment, es troben alguns objectes únics en la col·lecció, tal com un tinter i un arener, segurament de producció valenciana, útils imprescindibles fins ben entrat el segle XX.

4. Conclusions

Els objectes aquí mostrats i mencionats són només una petita part del conjunt d'útils realitzats sobre distints suports que es conserven en el convent de Sant Bartomeu. Una col·lecció complexa i completa que, combinada amb la capacitat expositiva del convent, la converteix en un conjunt únic en tota l'illa de Mallorca.

7 LLABRÉS I MARTORELL, P.J. *Els sants a l'art d'Inca. Exposició del patrimoni artístic d'Inca sobre els sants, la seva iconografia i veneració*. Inca, 2001

Ens sembla per això imprescindible la col·laboració de l'Administració pública per a la musealització de la col·lecció de ceràmica i la resta d'objectes de l' aixovar conventual que han arribat fins als nostres dies. Juntament amb la col·lecció d'art, actualment en exposició, podran convertir el convent de Sant Bartomeu en un centre de comprensió de la vida monàstica i en un referent per a l'estudi de l'art religiós, i de les arts decoratives i populars de Mallorca.

5. Bibliografia

ÀUSTRIA, Arxiduc Lluís Salvador de, *Las Baleares por la palabra y el grabado. Mallorca (Parte especial)*, 7. Palma, 1990, 225.

BARBERÍ, J.: *Vida de la Venerable Sor Clara Andreu natural de Palma capital del Reyno de Mallorca, religiosa gerónima en el monasterio de San Bartolomé de la villa de Inca, con un Apéndice Histórico de dicha Villa*. Guasp, Mallorca, 1807.

BARCELÓ CRESPI, M: "Gerrers, sabaters i tintorers a Inca baixmedieval". A: *III Jornades d'Estudis Locals. Inca, 24 i 25 de maig 1996*. Inca, 1997, p. 47-60.

BERNAT ROCA, M.; ROSSELLÓ BORDOY, G.; SERRA BARCELÓ, J.: "La ceràmica a pinzell d'Inca. Els materials del convent de Santa Catalina de Sena (Ciutat de Mallorca, segle XVII)". A: *II Jornades d'Estudis Locals*. Inca, 1996. p. 181-196.

DIVERSOS AUTORS: *Santa Catalina de Sena. Memòria històrica d'un convent (1659-1966)*. Palma, 2001.

LLABRÉS I MARTORELL, P.J. *Els sants a l'art d'Inca. Exposició del patrimoni artístic d'Inca sobre els sants, la seva iconografia i veneració*. Inca, 2001

FIOL I TORNILA, P.: "Una descripció d'Inca en un manuscrit del segle XVII". A: *III Jornades d'Estudis Locals*. Inca, 24 i 25 de maig 1996. Inca, 1997, p. 83-88.

GONZÁLEZ, E.: "Elements per a l'estudi de l'obra d'Inca mallorquina. El material del pou de la plaça dels Reis de Mallorca núm. 6-7 de Sineu". A: *Butlletí Informatiu de Ceràmica* 61. Juny 1997. p. 31-37.

LLABRÉS RAMIS, J.: *La cerámica popular en Mallorca*. Ciutat de Mallorca, 1977, p. 9.

MULET, A., "Ceràmica mallorquina". A: *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 23. 1931, p. 290-292.